

بسم الله الرحمن الرحيم

عقل

درس‌گفتارهایی از: مسعود بسیطی

در دوره‌ی «عقل»، با عقل به عنوان ابزاری مطمئن و ضمانت شده در هدایت و سعادت‌مندی آدمیان آشنا می‌شویم؛ جایگاهش را نزد خداوند متعال بیان می‌کنیم؛ و ساز و کار افزایش و کاهش آن را بررسی می‌کنیم. این مبحث، در پنج گفتار و طی پنج هفته‌ی متوالی ارائه می‌گردد.

درس نخست: عقل، ابزاری مطمئن برای تشخیص صحیح

مقدمه

ما انسان‌ها در طول زندگی، مُدام در حال انتخاب و تصمیم‌گیری هستیم. نتیجه‌ی این انتخاب‌های کوچک و بزرگ، سعادت یا شقاوت ما را رقم خواهد زد. گاهی این انتخاب‌ها کم‌اهمیت و با تاثیرگذاری کوتاه مدت هستند؛ مانند: چه بیوشم؟ با چه وسیله‌ای به محل کار بروم؟ چه زمانی به دوستم زنگ بزنم؟ کدام خودکار را بردارم؟ ... و گاه، بسیار مهم و حیاتی‌اند؛ آنگونه که نه تنها آینده‌ی خود، بلکه سرنوشت دیگران را نیز تحت الشعاع قرار می‌دهند؛ مانند: در حال عصبانیت و خشم چگونه رفتار کنم؟ چه کسی را به عنوان شریک زندگی خود انتخاب کنم؟ فرزندم را با چه اسلوبی تربیت نمایم؟ خالق خود را چگونه و بر مبنای کدام مکتب پرستش کنم؟ ... فارغ از میزان اهمیت و حساسیت موضوع، برای «انتخاب صحیح» نیازمند ابزاری هستیم که بتواند درست را از نادرست؛ خوب را از بد؛ و راه را از بیراهه **تشخیص** دهد.

آیا چنین ابزاری وجود دارد؟

آیا می‌توان به عملکرد این ابزار اعتماد کرد؟

آیا همگان از آن برخوردارند؟

آیا همیشه از آن استفاده می‌کنند؟

آیا همواره در دسترس است؟

برای یافتن پاسخ این سوالات و بسیاری سوالات دیگر که حول این موضوع هستند، با ما همراه باشید:

انتخاب‌های ما ناشی از چیست؟

گفتیم زندگی ما سراسر با «انتخاب» گره خورده؛ بنابراین، مهم است که بدانیم منشأ تصمیم گیری‌ها و انتخاب‌هایمان چیست؟ آنچه باعث می‌شود از میان راه‌های مختلف، یکی را بر گزینیم چیست؟ رسم و رسوم؟ عرف حاکم بر جامعه؟ آموزش؟ تربیت خانوادگی؟ ...
بیایید به چند نمونه توجه کنیم:

برخی از کارهای ما از روی عادت انجام می‌شود. مانند:

- هنگامی که سر سفره‌ی غذا می‌نشینیم، حتما تلویزیون را روشن می‌کنیم.
- هنگام مطالعه راه می‌رویم و بلند بلند درس می‌خوانیم.

برخی از کارهای ما ناشی از شیوه‌ی تربیتی است که تحت تاثیر آن قرار گرفته‌ایم. مانند:

- در جمع کردن سفره یا انجام کارهای خانه، کمک نمی‌کنیم.
- به هیچ خواسته و درخواستی «نه» نمی‌گوییم.

برخی از کارهای ما ناشی از فشار قانون یا ترس از دیگران است. مانند:

- کمر بند ایمنی را از ترس جریمه شدن توسط پلیس می‌بندیم.
- از ترس توبیخ پدر و مادر، نماز می‌خوانیم.

برخی از رفتارهای ما ناشی از الگوهای از پیش تعیین شده مانند عرف جامعه یا رسم و رسوم خانوادگی است. مانند:

- تعیین مهریه‌های سنگین به دلیل حفظ آبرو نزد دوست و آشنا.
- گرفتن تولدهای پر هزینه برای فرزندان

آری! انسان موجودی است که به راحتی تحت تاثیر محیط اطراف خود قرار می‌گیرد. یعنی ذهن و رفتار ما به راحتی از آنچه می‌بینیم و می‌شنویم اثر پذیرفته و شکل می‌گیرد. حتی بسیاری از «باور»های ما برگرفته از محیطی است که در آن زندگی می‌کنیم.

اما آیا لزوماً آنچه محیط به ما می‌آموزد، «صحیح» است؟ با نمونه‌هایی که پیش‌تر اشاره شد، پاسخ به این سوال، دشوار نیست!

پس بیاییم به دنبال ابزاری مطمئن‌تر و با خطای کمتر بگردیم. چراکه همان‌طور که گفته شد، انتخاب‌های کوچک و بزرگ ما، در نهایت سبب خوشبختی یا بدبختی ما خواهند شد.

ابزاری مطمئن برای تشخیص صحیح

خداوند مهربان، انسان‌ها را به چنین ابزاری مجهز کرده است. ابزاری که حق را از باطل؛ و درست را از نادرست تشخیص می‌دهد.

ابزاری که از همان کودکی آن را تجربه کرده‌ایم. به عنوان مثال، آن هنگام که کسی اسباب بازی‌مان را به زور از ما می‌گرفت، **وجدان** می‌کردیم (**می‌یافتیم**) تعدی و ظلم بد است؛ و یا هنگامی که دست محبتی بر سرمان کشیده

می‌شد، **تشخیص می‌دادیم** محبت خوب است. آری! از همان کودکی، زشتی و زیبایی بسیاری از اعمال و رفتارها را به مدد این ابزار تشخیص می‌دادیم. ابزاری که در مکتب تربیتی اهل بیت علیهم السلام به آن «**عقل**» گفته می‌شود. مربی و فرستاده‌ی برگزیده‌ی خدا - محمد مصطفی - در تعریف «عقل» چنین می‌فرماید:

"عقل، نوری است در قلب (روح)، که با آن، بین حق و باطل تفاوت گذاشته می‌شود."^۱

امام صادق - ششمین جانشین و هدایتگر پس از رسول خاتم - نیز می‌فرماید:

"با عقل، خوبی از بدی تشخیص داده می‌شود."^۲

در جلسه‌ی آینده با ماهیت، جایگاه و کاربرد این ابزار تشخیص بیشتر آشنا می‌شویم.

نکات مهم این جلسه:

- ما انسان‌ها مدام در حال انتخاب هستیم. نتیجه‌ی این انتخاب‌های کوچک و بزرگ، سعادت یا شقاوت ما را رقم خواهد زد.
- در بسیاری مواقع، انتخاب‌های ما ناشی از تاثیرات محیطی است. مانند: رسم و رسوم؛ عرف حاکم بر جامعه؛ آموزش؛ تربیت خانوادگی ...
- برای «انتخاب صحیح» نیازمند ابزاری هستیم که بتواند درست را از نادرست تشخیص دهد.
- «عقل»، ابزاری مطمئن برای تشخیص خوب از بد؛ و درست از نادرست است.
- حتی کودکان توسط همین ابزار تشخیص - یعنی عقل - است که زشتی و زیبایی رفتارها را وجدان می‌کنند (می‌یابند).

تمرین عملی:

تلاش کنیم در انتخاب‌های کوچک و بزرگمان منشأ تصمیم‌گیری‌ها را شناسایی نماییم. به عنوان نمونه:

این کفش را می‌خرم، چون: کفشم خراب شده؟ تازه مُد شده؟ مارک دار است؟ فشننگ است؟ راحت است؟ ...

به جای مترو با ماشین خودم به محل کار می‌روم، چون ...

در این مهمانی شرکت می‌کنم، چون ...

شب دیر می‌خوابم، چون ...

همراه غذا نوشابه می‌خورم، چون ...

با برادر کوچکم به تندی رفتار می‌کنم، چون ...

این فیلم را نگاه می‌کنم، چون ...

...

^۱ - "العقلُ نورٌ فی القلبِ یُفرِّقُ یه بَینَ الحقِّ وَ الباطلِ": ارشاد القلوب، ج ۱، ص ۱۹۸.

^۲ - "عرَّفُوا یه الحَسَنَ مِنَ القَیِّحِ" با آن (عقل)، خوبی را از بدی تشخیص دهند: اصول کافی، ج ۱، ص ۲۸.